

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-65>

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ТА ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ У ПРОЄКТІ КК УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Андрушко Андрій Васильович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

У проєкті КК України¹ запропоноване нове бачення шляхів кримінально-правової протидії посяганням на особисту свободу та гідність людини. Свого часу автором цих рядків зверталася увага як на позитивні моменти проєкту у вказаній частині, так і на окремі його недоліки². Звернення до оновленого (станом на 30 січня 2023 року) контрольного тексту проєкту КК України спонукає до висловлення деяких зауважень, окремі з яких раніше мною не висловлювались.

1. Певні застереження слід висловити до переліку різновидів експлуатації людини, наведеному у ст. 4.4.1 проєкту. По-перше, навряд чи виправдано цей перелік робити вичерпним, адже поява нових форм експлуатації – лише питання часу, у зв'язку з чим відповідна норма має бути максимально гнучкою. В Палермському протоколі (п. «а» ст. 3) та

---

¹ Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. Контрольний текст проєкту станом на 30.01.2023 р. / Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyekt-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf>

² Андрушко А. В. (2021). Злочини проти волі людини в проєкті Кримінального кодексу України: окремі застереження. *Реформування кримінального законодавства крізь призму історичного надбання*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 берез. 2021 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 21–24 ; Андрушко А. В. (2021). Злочини проти особистої свободи та гідності людини в проєкті КК України: деякі застереження. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 18 листоп. 2021 р.) / редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ. С. 27–30.

в Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (п. «а» ст. 4) акцентовано на тому, що перераховані в них форми експлуатації людини не становлять вичерпного переліку («Експлуатація включає, як мінімум, ...»), «Експлуатація включає в себе, принаймні, ...»). По-друге, є застереження стосовно окремих із перерахованих у вказаній статті форм експлуатації людини. Так, навряд чи вірно поряд із сексуальною експлуатацією виокремлювати «залучення до участі в порнобізнесі», яке фактично є різновидом сексуальної експлуатації. Під використанням у порнобізнесі прийнято розуміти одержання прибутку від протиправного залучення особи в якості виконавця (як актора, статиста тощо) до виготовлення з метою розповсюдження або збуту порнографії. Участь у створенні порнографічної продукції супроводжується не лише оголенням статевих органів, а й статевим актом та іншими діями сексуального характеру, які є сексуальною експлуатацією. Здійснений порівняльно-правовий аналіз законодавства 63 держав засвідчив, що сексуальну експлуатацію та використання особи у порнобізнесі розмежували лише законодавці Північної Македонії та Чорногорії. Натомість законодавці ряду держав використання у порнобізнесі прямо називають різновидом сексуальної експлуатації. Так, литовський та польський законодавці серед форм експлуатації виокремили «використання проституції, порнографії та інші форми сексуальної експлуатації», словацький і хорватський – «проституцію чи інші форми сексуальної експлуатації, включаючи порнографію», іспанський – «сексуальну експлуатацію, включаючи порнобізнес» та ін.³

По суті, формальним є виокремлення таких форм експлуатації, як «підкорення рабству або звичаям, подібним до рабства», «уведення у підневільний стан», які «у чистому вигляді» навряд чи взагалі трапляються (на практиці невіддільні від трудової чи сексуальної експлуатації). Так само «залучення у боргову кабалу» як окрема форма експлуатації у проаналізованій судовій практиці практично не трапляється; у всіх випадках залучення в боргову кабалу є засобом примушування особи до сексуальної, трудової чи іншої експлуатації. Крім цього, варто звернути увагу на таке. Експлуатація людини завжди є вторинною, похідною категорією стосовно рабства чи звичаїв, подібних до рабства. Справа в тому, що вільну людину не можна піддати експлуатації. Спершу її потрібно обернути в рабство або інший підневільний (вкрай залежний) стан. Таким чином, неволя і пов'язані з нею стани є первинними, оскільки саме вони породжують й можуть реально забезпечити експлуатацію людини, а не навпаки. З огляду на це,

³ Див. детальніше: Андрушко А. В. (2020). Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваіге. С. 284–287.

як видається, включення до змісту поняття «експлуатація» первинних щодо неї елементів (рабства або звичаїв, подібних до рабства, а також підневільного стану) є нелогічним⁴.

Необхідно також зазначити, що боргову кабалу Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства (ст. 1), відносить до звичаїв, подібних до рабства. Таким чином, виходить, що у відповідному переліку форм експлуатації пропонується виокремити і звичаї, подібні до рабства (ширше поняття), і залучення в боргову кабалу (вужче поняття), що навряд чи правильно (це підтверджує і вивчений зарубіжний досвід).

Підневільний стан, хоч згадка про нього як про окрему форму експлуатації людини і міститься в Палермському протоколі, по суті, нерозривно пов'язаний з рабством та звичаями, подібними до рабства. Так, у ч. 2 ст. 6 Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, зазначено, що підневільний стан є результатом інститутів та звичаїв, подібних до рабства. Зрештою, на нерозривний зв'язок підневільного стану і рабства та звичаїв, подібних до рабства, вказує семантичне значення слова «підневільний». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови воно пояснюється так: «Який перебуває в неволі, у залежності від кого-небудь. Той, хто перебуває в залежності від кого-небудь, підвладний комусь»⁵. У зв'язку з цим видається, що виділення підневільного стану як окремої форми експлуатації людини є нелогічним.

2. Однією з обставин, яка знижує тяжкість злочину, передбаченого ст. 4.4.5, у проєкті КК України (ст. 4.4.2) пропонується визнавати добровільне звільнення людини протягом 12 годин з моменту позбавлення її особистої свободи (якщо до неї не застосовувалось катування і не було спричинено шкоди її здоров'ю), а обставиною, яка підвищує тяжкість цього злочину (п. 8 ст. 4.4.4), – утримання людини, позбавленої особистої свободи, понад 7 діб. Чим зумовлені вказані хронологічні проміжки, які з точки зору розробників проєкту КК повинні мати кримінально-правове значення, – сказати складно. У будь-якому разі вони будуть умовними. Переконливі аргументи на їх користь навряд чи взагалі можуть бути, адже визначити чітку грань, яка б відділяла менш і більш небезпечне позбавлення особистої свободи, залежно від часу, протягом якого воно тривало, навряд чи можливо

---

⁴ Див. детальніше: Андрушко А. В. (2020). Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваіте. С. 289–290.

⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) (2005) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ «Перун», С. 959.

(саме тому відповідний зарубіжний досвід надзвичайно різноманітний). Більш переконливою видається позиція З.А. Загінєй та деяких інших науковців, які вважають, що тут доцільно виходити не лише з об'єктивних темпоральних критеріїв, а й з чинників суб'єктивного характеру (зокрема, віку потерпілої особи, стану її здоров'я, умов тримання), вплив яких на сприйняття тривалості вказаного посягання дуже важливий. Зазначу, що деякі законодавці (наприклад, Греції, Данії, Норвегії) вказують на тривалий час незаконного позбавлення свободи (без конкретизації часового проміжку) як на обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність за нього⁶.

3. Ознакою, що підвищує тяжкість злочину, передбаченого ст. 4.4.5, на два ступеня визнається поєднаність його з помещенням у заклад з надання психіатричної допомоги завідомо психічно здоровій людині або людині, яка не потребує госпіталізації до такого закладу. На мій погляд, словосполучення «психічно здоровій людині» у п. 5 ст. 4.4.3 проекту є зайвим, оскільки його зміст охоплюється поняттям «людина, яка не потребує госпіталізації до такого закладу». Як видається, зайвою є також вказівка на «завідомість», адже правозастосувачу однаково доведеться звертатися до Закону України «Про психіатричну допомогу», який встановлює підстави та порядок госпіталізації особи до закладу з надання психіатричної допомоги.

4. У ст. 4.4.5 немає потреби виокремлювати таку форму позбавлення особистої свободи людини як її захоплення. Термін «захоплення» семантично вказує на застосування до особи фізичного насильства для подолання її опору. Відтак складеться враження, що цим терміном розробники проекту вирішили замінити вказівку на викрадення людини, наявну в чинному КК України. Фізичне насильство, однак, є не єдиним способом вчинення викрадення людини; іншими способами є психічне насильство, обман чи зловживання довірою, використання безпорадного стану потерпілої особи.

5. Статтю 4.4.6 проекту КК України коректніше було б назвати «Торгівля людиною», адже у ній пропонується встановити відповідальність за торгівлю навіть однією людиною. На моє переконання, термін «торгівля людьми» позначає радше відповідне явище, а не конкретне діяння.

Варто звернути увагу на те, що більшість дієслів, які позначають форми об'єктивної сторони торгівлі людьми, мають минулий час і доконаний вид. Водночас слово «переміщувала», вжите у п. 2 ст. 4.4.6 проекту, є дієсловом недоконаного виду. У правозастосовній практиці

---

⁶ Див. детальніше: Андрушко А.В. (2020). Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи : монографія. Київ : Ваіте, С. 303–304.

це може призвести до певних труднощів, пов'язаних із кваліфікацією такого діяння як закінченого чи незакінченого.

У вказаній статті замість слова «здійснене» (стосується діяння) слід було вжити слово «вчинене».

Не дуже вдалим у ст. 4.4.6 проєкту КК України видається формулювання «використання стану людини, яка є особливо уразливою чи уразливою людиною». Нагадаю, що у міжнародно-правових актах, спрямованих на протидію торгівлі людьми, йдеться про уразливість положення (становища), в якому перебуває людина, а не про уразливу людину.

У цій же статті проєкту КК України формулювання «незалежно від мети та способу вчинення діяння» (стосовно дитини) є некоректним, оскільки складається враження, що торгівля дитиною, яка вчиняється у формах вербування, переміщення, приховування, не потребує мети її подальшої експлуатації. Необхідно підкреслити, що виняток стосовно дитини, пов'язаний з відсутністю мети експлуатації, має стосуватися виключно вчинення щодо неї купівлі-продажу чи іншої незаконної угоди. У разі ж, якщо торгівля дитиною вчиняється в інших формах (зокрема, вербування, переміщення, переховування), мета її експлуатації обов'язково повинна бути наявною. Можливим варіантом вирішення цієї проблеми є виокремлення статті про відповідальність за торгівлю дитиною, що не переслідує мети експлуатації (торгівля дитиною у формах її купівлі-продажу чи вчинення щодо неї іншої угоди), як це зробили деякі законодавці.

6. Неоднозначним є збереження у проєкті КК України статті про відповідальність за примушування до співжиття у шлюбі чи без укладання шлюбу (ст. 4.4.8), яка є спеціальною нормою щодо загальної норми про примушування. На мій погляд, єдиний аргумент на користь існування окремої кримінально-правової заборони примушування до співжиття у шлюбі чи без укладання шлюбу – необхідність виконання положень Стамбульської конвенції (у зв'язку з цим слід визнати, що виключення з КК України статті про примушування до шлюбу навряд чи буде реалізоване). Водночас підкреслимо, що вилучення з кримінального закону даної спеціальної норми зовсім не означало б декриміналізацію примушування до співжиття у шлюбі чи без укладання шлюбу, оскільки в проєкті КК України виокремлено загальний склад примушування (ст. 4.4.7).

7. У статті 4.4.9 проєкту КК України пропонується встановити відповідальність за застосування жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Доцільність такої кримінально-правової заборони видається сумнівною, оскільки в частині, що стосується «жорстокого, нелюдського поводження» стаття про

відповідальність за це діяння конкуруватиме з іншими статтями кримінального закону, а в частині «такого, що принижує гідність, поведження» має вкрай розмитий (невизначений) зміст і породжуватиме численні труднощі в правозастосуванні.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-66>

MECANISME DE URMĂRIRE PENALĂ A AGRESIUNII RUSIEI ÎMPOTRIVA UCRAINEI

Bzova Laura Heorhiivna

*PhD, asistent univ. dr., Facultatea de drept,
Universitatea națională din Cernăuți în numele lui Iurii Fedkovici
o. Cernăuți, Ucraina*

Dreptul public internațional interzice orice act de agresiune comis de un stat împotriva altuia. Aceasta este considerată cea mai gravă formă a interzicerii utilizării forței, care este reglementată în partea 2 a articolului 4 din Carta Națiunilor Unite, precum și în Declarația privind principiile dreptului internațional privind relațiile prietenoase și cooperarea. Între state în conformitate cu Carta Națiunilor Unite (Rezoluția 2625 (XXV), adoptată de Adunarea Generală a ONU în 1970. În 1974, statele comunității internaționale au ajuns la o definiție a unui act de agresiune într-o rezoluție adoptată în cadrul Adunării Generale, Rezoluția 3314 (XXIX), care definea agresiunea după cum urmează:

Agresiunea este utilizarea forței armate de către un stat împotriva suveranității, integrității teritoriale sau independenței politice a altui stat sau în orice alt mod incompatibil cu Carta Națiunilor Unite, așa cum este prevăzută în această definiție.

Pentru elementul de utilizare a forței – armat – și atac în conformitate cu termenii definiției, Declarația oferă exemple neexhaustive de configurație a unui act de agresiune, incluzând, printre altele, bombardarea de către forțele armate. a unui stat pe teritoriul altui stat. De asemenea, trebuie remarcat faptul că acțiunile de astăzi nu sunt doar un act de agresiune, ci și crime de război, întrucât sunt îndreptate împotriva bunurilor civile și a populației civile; Cu alte cuvinte, scopuri non-militare.

Un act de agresiune este o faptă ilegală la nivel internațional atribuită unui stat și, așa cum este descris mai sus, aceasta ar fi în contextul agresiunii Federației Ruse împotriva Ucrainei.